

VERA SMOLE

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 12 in Znanstvenoraziskovalni
center SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
vera.smole@guest.arnes.si

HRVAŠKI NOVOŠTOKAVSKI IKAVSKI IN SLOVENSKI VZHODNODOLENJSKI FRAZEMI – PODOBNOSTI IN RAZLIKE

Namen tega prispevka je predstaviti novo gradivo, saj prinaša 75 še neobjavljenih frazemov iz slovenskega vzhodnodolenjskega šentruperskega govora, in sicer frazeme s sestavinami *jezik* (44), *usta* (21) in *gobec* (10). Ti frazemi so nato po semantiki in številu, deloma tudi po zgradbi, primerjani s paralelnimi hrvaškimi novoštokavskimi iz dela Mire Menac Mihalić *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Primerjavo uvaja razmislek o možnih načinih zbiranja narečne frazeologije in podaja (skromne) slovenske izkušnje.

0. Uvod

0.1 Prav tako kot avtorica *Frazeologije novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* Mira Menac-Mihalić¹ (dalje MMM) ne problematiziram pojma narečna frazeologija – kaj je to; brez pridržkov ga sprejemam v širšem pomenu, to so vsi frazemi v narečnem govoru, ali kar npr. slovaški (narečni) frazeologi² (Buffa, Ripka) pojmujejo pod terminom frazeologija v narečju. Ne upoštevam le tistih frazemov, ki so sicer narečnim govorcem razumljivi, a jih ne rabijo, in so tako (še) izven sistema narečnega govora. Obstaja pa odprto vprašanje, kaj storiti s sicer maloštevilnimi idiolektalnimi frazemi.

¹ V času pisanja referata njeno delo še ni izšlo, a mi je kolegica velikodušno izročila rokopis oz. računalniško verzijo v pripravljalni fazi, za kar se ji prisrčno zahvaljujem.

² Ferdinand Buffa (1994: 12) s frazeologijo v narečju (narečjih) pojmuje sestav vseh frazemov, ki se v danem narečju uresničujejo, torej tudi frazemov, skladnih s frazemi knjižnega jezika. Pri tem misli na vzajemno odvisnost narečne knjižne frazeologije, saj narečni frazemi prehajajo v knjižni jezik in obratno, knjižne frazeme prevzemajo narečja, poleg tega pa se frazemi prevzemajo tudi med posameznimi narečji, kar tvori v okviru nekega jezika zapleten soodvisni položaj. Gre torej za frazeološke enote, rabljene v danem narečju (povzeto po Poklač 2004: 142).

0.2 Primerjani so frazemi iz hrvaških novoštokavskih ikavskih govorov iz zgoraj omenjenega dela ter frazemi iz gradivske zbirke za slovenski vzhodno-dolenjski šentruperski govor, ki je moj rodni govor, glavna informatorka pa je bila moja mama, 64-letna upokojenka. Od februarja leta 2004, ko sem frazeme začela sistematično zapisovati, se je nabralo okrog 500 iztočnic kot sestavin enega do petdeset frazemov.³ Za ilustracijo naj navedem, da štirideset leksemov, ki so pogostejše sestavine frazemov (od deset do petdeset), tvori kar 650 frazemov, drugi leksemi pa se kot sestavine frazemov pojavljajo samo enkrat, zelo pogosto dvakrat do petkrat, manj od petkrat do desetkrat. Znano je, da so med najbolj pogostimi sestavinami frazemov prav leksemi s pomenskega polja »človek«, kar se potrjuje tudi za šentruperski govor (npr. *glava, roka, rit* – okrog 50, *jezik* – okrog 40, *uho, oko* – okrog 30, *duša, srce, pamet, usta* – okrog 20, pa še *figa, koža, kri, nos, peta, prst* – med 10 in 20).

0.3 Vsebino prispevka bom zamejila na ugotavljanje podobnosti in razlik na primeru samo treh oz. štirih leksemov, ki so sestavine⁴ primerjanih frazemov, in sicer so to GOBEC, hr. *gubac, gubica*, novošt. ikavsko samo *gubica* in *žvalje*, USTA, hr. *usta* in JEZIK, hr. *jezik, jezičina*. Izbrani leksemi spadajo v širše pomensko polje »človek«, nekoliko ožje »(človeški) organi« in kakor kažejo frazemi, semantično najpogosteje označujejo tiste človekove dejavnosti, ki ji pravimo komunikacija, vključno s predmetom prejemnikom kazni kot posledice (neumestne, neprimerne) komunikacije; pri leksemu *usta* pa je ta dejavnost lahko tudi hranjenje. Izbor je pogojen z dejstvom, da so ti leksemi pogosto zamenljive sestavine istih frazemov z različno in/ali enako stilsko vrednostjo (npr. po *ustih/jeziku/gobcu koga* v pomenu 'udariti koga po tem organu zaradi (po njegovem mnenju) neumestnega govorjenja' ter z enako ali različno morfološko sintaktično zgradbo (npr. *imeti dolg jezik, imeti jezik do tal, imeti jezik kot krava rep, imeti jezik, da bi se ga dalo oviti okrog drevesa* v pomenu 'veliko govoriti, opravljati').

0.4 Preden se lotim same primerjave frazemov še kratka utemeljitev izbora teme, primerjava stanja raziskav (narečne) frazeologije ter nekaj o zbiranju narečne frazeologije. Z narečno frazeologijo sem se začela ukvarjati v zadnjem času in iz čisto praktičnega vidika oz. iz potrebe po popisu in raziskavah slovenske narečne frazeologije, prve neposredne vzgibe za začetek dela pa sem dobila prav v Zagrebu. Da je frazeološka leksikografija neprimerno bolj razvita na Hrvaškem kot v Sloveniji, je dobro znano, saj Slovenci še vedno ne premoremo enojezičnega frazeološkega slovarja; prve kritike poskusnega zvezka *Frazeološkega slovarja slovenskega jezika* (FSSJ) Janeza Kebra pa tudi ne

³ Številke so približne, ker ureditev še ni popolna, pa tudi gradivo še ne povsem zbrano.

⁴ Ne bi bile pa nujno tudi iztočnice (hr. natuknice) v morebitnem narečnem frazeološkem slovarju oz. bi nekateri od teh frazemov šli pod druge iztočnice.

napovedujejo njenega pretiranega nenadnega razvoja.⁵ Nič boljše ni stanje na področju slovenskega narečnega slovaropisja. Slovarji, v katerih bi bilo glede na zasnovno pričakovati tudi zadovoljivo obdelavo frazemov, pa ali niso dokončani – to sta slovarja *Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem* (Thesaurus: 1982–94) in *Slovar govorov Zadrebke doline* Petra Weissa (Weiss 1994) – ali so tematsko zamejeni – tak je slovarski del razprave o obirskem narečju *Der Obirdialekt in Kärnten (Die Mundart von Ebriach/Obirsko)* Ludvika Karničarja (Karničar 1990) – ali so neobjavljeni in nedokončani⁶ kot npr. slovarski del disertacije *Cerkljansko narečje* Karmen Kenda-Jež (Kenda-Jež 2002). Tako kot smo se iz potrebe po zbiranju narečne leksike in njene geolingvistične ali leksikografske obdelave v seminarju iz slovenske dialektologije s študenti pred devetimi leti lotili prav tega, smo iz istega razloga pred kratkim začeli zbirati tudi narečno frazeologijo; študentje so – kot lahko sklepamo tudi po rezultatih Menac-Mihalić (2005) – tisti raziskovalni potencial, ki lahko ob ustreznem vodenju vsaj delno zapolni vrzel pri številu raziskovalcev.⁷

1. Problem zbiranja narečne frazeologije

1.1 Zastavlja se vprašanje, kako do narečne frazeologije priti. Glede na prenosniško zvrst je narečje govorni jezik; zapisov narečnih besedil pa veliko premalo, da bi bilo iz njih moč zajeti čim popolnejši nabor obstoječih frazemov, za nameček še za precejšnje število narečij. Poskus, opravljen za področje Slovenske Istre, kjer obstaja več del (poljudno etnoloških), zapisanih v narečju, je pokazal, da je kljub prisotni težnji avtorjev po slikovitem izražanju bilo frazemov le toliko, da so lahko služili kot asociacije za nadaljne terenske raziskave (Marc Bratina 2005: 145). Enako izkušnjo imamo iz drugih krajev z zapisi precejšnje količine narečnih besedil, npr. iz Bele Krajine, vzhodne Dolenjske in drugod. Pri zbiranju narečne frazeologije nekateri frazeologi, npr. Ferdinand Buffa⁸ (1994: 7–15), zelo poudarjajo vlogo zapisovalca – domačina,⁹ ki obvlada tako narečje kot značilnosti dotične vasi in posebnosti podeželskega

⁵ Boljše je stanje v teoriji frazeologije, kjer s svojimi deli izstopa zlasti Erika Kržišnik; v novejšem času pa se pojavlja vrsta mladih avtorjev.

⁶ Slovarski del disertacije obsega gesla od A–K.

⁷ V Sloveniji obstajajo bogate izkušnje pri zbiranju narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas, saj so polovico gradiva zbrali pri študentje, in sicer največ pod mentorstvom akad. prof. Tineta Logarja, nekaj tudi pod mentorstvom Jakoba Riglerja, prof. Zinke Zorko in Vere Smole.

⁸ Ferdinand Buffa (1926) je eden najvidnejših predstavnikov slovaškega narečjeslovja in primerjalnega slovanskega jezikoslovja. Primerjal je številna dela, vezana na knjižno, narečno in primerjalno slovaško-poljsko frazeologijo in besedotvorje (Lipták 1996: 50–55; (povzeto po Poklač 2004: 138)).

⁹ K temu se teoretično nagiba (2005: 130) in v svojem slovarju uresničuje tudi Weiss (1998).

življenja; samo tak zapisovalec lahko – po njegovem mnenju – s svojim dolgoletnim sistematičnim opazovanjem domačega narečja in okolja pridobi večje število leksikalnega in frazeološkega gradiva, kajti v frazemu kot integriranem elementu jezika sta v zgoščeni podobi vsebovani življenjska izkušnja in modrost celih generacij, kar lahko dobro pozna in razume samo domačin. Takemu merilu v slovenskem prostoru ne moremo zadostiti;¹⁰ število narečij je preveliko, raziskovalcev daleč premalo, prevelik bi bil tudi časovni obseg raziskave. Ko pa želimo skrajšati čas zbiranja in vključiti v zbiranje manj usposobljene raziskovalce, a narečne govorce, npr. študente, pa jih moramo opremiti – vsaj deloma s teoretičnim znanjem in nekakšno vprašalnico (tj. naborom in razlago frazemov), ki je navsezadnje lahko tudi obstoječi frazeološki slovar knjižnega jezika. Ob odsotnosti slovenskega mi je bil v veliko pomoč pri lastni terenski raziskavi in pripravi vprašalnic za študente *Hrvaški frazeološki rječnik* treh avtorjev (Antica Menac, Željka Fink-Arsovski in Radomir Venturin) iz leta 2003, in sicer zaradi svojega obvladljivega obsega, zelo pregledne ureditve frazemov, jasne razlage in povednih zgledov in nenazadnje tudi zaradi bližine kultur obeh narodov. Pri razlagi in dopolnjevanju frazemov pa dobro služijo frazeološka gnezda in ponazarjalni zgledi iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ). Študentje dobijo v zapis tiste iztočnice, ki so že obdelane na primeru šentruperskega govora.

1.2 Kot pri vseh dialektoloških raziskavah – ali pri zbiranju frazeologije še bolj – je izbira informatorja/-jev še kako pomembna. Glede rabe frazemov je razlika med narečnimi govorcami prav gotovo največja, povezana tudi z njihovimi karakternimi lastnostmi. Dober pripovedovalec (kar je pomembno npr. pri zbiranju besedilnega in skladišnega gradiva) ni nujno tudi dober informator za frazeme; tak jih sicer v svojih pripovedih pogosto rabi, a dokaj omejeno število, svojo pripoved pa veliko pogosteje poživlja z ekspresivnimi oz. prenesenimi izrazi kot s pravimi frazemi. Raba frazemov namesto nevtralnih leksemov je odvisna tudi od tipa, celo vsebine besedila; v pripovedih o preteklih dogodkih jo je manj kot v vsakodnevnem sporazumevanju; torej je raba veliko bolj vezana na govorjeno vsakdanjo komunikacijo, v kateri je udeleženi več oseb (tudi samo dva), ki sta v bolj enakovrednem govornem položaju in odnosu, kot sta pripovedovalec (aktivni) in poslušalec (pasivni udeleženec). In kot opaža npr. nemški raziskovalec Burger¹¹ za nemška narečja, je tudi za naše razmere moč trditi, da raba frazemov peša, ker se spreminja način vsakdanje komunikacije ali bolje: časovno in funkcijsko se raba narečnega govora zelo ome-

¹⁰ Lahko pa ga sprejmemo kot idealnega in ga uresničujemo delno, npr. za govore, od koder izhajajo (-mo) slovenski dialektologi (najbolj dosledno to uresničuje P. Weiss).

¹¹ H. Burger, *Frazeologie der Gesprochene Sprache. Standard und Dialekt*, München 1979; H. Burger, A. Buhofer, A. Sialm, *Handbuch der Phrazeologie*, Berlin – New York, 1982.

juje tudi pri sicer narečnih govorcih (ali vsaj pretežnem delu le-teh) – vzroki pa so nam znani. Tudi v tem je vzrok, da bi bila pri zbiranju narečne frazeologije metoda opazovanja in beleženja zelo dolgotrajna. Ostane nam torej najpogosteje rabljena metoda, metoda vodenega pogovora, pri kateri raziskovalec z opisom situacije spodbudi informatorja – narečnega govorca – k uporabi in razlagi frazema. Na ta način je moč zbrati tudi frazeme, ki jih v naši »vprašalnici« ni. V skrajnem primeru frazem navedemo (morda kar v knjižni obliki) in tako preverimo, ali se ga informator ni spomnil, ali ga pozna v drugem pomenu (oz. bi ga rabil v drugi situaciji) ali ga res ne pozna oz. rabi.¹²

2. Primerjava hrvaških novoštokavskih ikavskih in slovenskih vzhodnodolenjskih frazemov

2.1 **Sln. GOBEC — hr. GUBICA, ŽVALJE**¹³: leksema poimenujeta isti denotat kot sln. in hr. leksem *usta*, le da imata v frazemih zaznamovan pomen, tj. pejorativni,¹⁴ za 'človeški) obraz oz. usta' ob nevtralnem pomenu 'usta nekaterih živali', med sln. in hr. frazemi pa opazimo naslednje podobnosti in razlike:

1) Razliko opazimo že v sami osnovni sestavini, in sicer obstaja fonetično-fonološka v korenu besede (različen refleks za *q, in sicer /uq/ in /u:/), besedotvorna (pripona *-ec* in *-ica*), ki povzroča tudi oblikoslovno (*m.* in *ž. sp.*).

2) Razlika je v številu frazemov (10 in 2 oz. 3), katerih sestavina sta ta dva pomensko enaka/sorodna leksema; pri čemer seveda ni upoštevano dejstvo, da ima za isti pomen lahko nštok.-ikav. dialekt druge frazeme v istem pomenu.¹⁵

3) Pri obstoječih so- ali blizupomenskih frazemih opazimo razlike še: na leksični ravnini – v glagolski sestavini, in sicer vzh.-dol. *zamašiti/(zapreti)* : nštok.-ikav. *začepiti* (f. 9 in 10), možnost neobvezne pridevniške sestavine *lajava* pri štok.-ikav. frazemu (f. 10); na semantični ravnini je razlika pri f. 9, saj v

¹² Zanesljivi informatorji dobro ločijo domačost (dejansko rabo) frazema od (pre)poznavanja frazema, npr. iz medijev, cerkve itd.; slednje lahko v narečnem slovarju označimo kot knjižne ali jih vanj ne vključimo.

¹³ Leksem se kot sestavina frazema v nštok.-ikav. narečju pojavlja štirikrat, trikrat se nanaša na usta v osnovnem pomenu in le enkrat (prim. f. 10) v pomenu 'organ govorjenja'.

¹⁴ V SSKJ ima leksem *gobec* v pomenu 'človeški) obraz oz. usta' sicer kvalifikat »nizko«.

¹⁵ Zanimali so me samo frazemi z istima (oz. leksično ustreznima) sestavinama v obeh jezikih oz. narečnih govorih. Kljub temu je številčna razlika precejšnja v korist vzh.-dol. frazemov, čeprav nštok.-ikav področje zajema več različnih krajevnih govorov. Vprašanje je, koliko je na tako razliko vplival način zbiranja terenskega gradiva, saj gre v konkretnem primeru za frazeme s sestavino, ki je v tem pomenu stilno zaznamovana (v obeh narečjih in knjižnih jezikih); a opazna razlika je tudi pri sestavini *jezik*, ki ni stilno zaznamovana.

vzh.-dol. »način utišati koga« ni nujno prisila,¹⁶ f. 8 pa sta delno sopomenska, saj je vzh.-dol. semantično bližji grožnji, nštok.-ikav. pa opozorilu.

Za vse frazeme s sestavino *gobec/gubica* je v obeh narečjih značilno, da se leksem vedno pojavlja kot 'organ govorenja' z izrazito negativno konotacijo (f. 1, 5, 7) oz. je 'prejemnik kazni kot posledice neprimerne govorenja' (f. 2–6, 8–10).

2.2 Sln. in hr. USTA: med sln. in hr. frazemi pa opazimo naslednje podobnosti in razlike:

1) V osnovni sestavini ni razlik, če zanemarimo deiktični *j* pred soglasniško skupino *-st-* v vzh.-dol. leksemu; prav tako je narečnima sistemoma lastna (in v več oblikah različna) paradigma, zato v nadaljevanju pri primerjavi ne bo upoštevana.

2) Število frazemov je približno enako, tj. okrog 20,¹⁷ bolj ali manj se jih semantično prekriva polovica.

3) Druge podobnosti in razlike so naslednje: na semantični, skladenski in leksični ravni sta si najbližja dva frazema (f. 3 in 11),¹⁸ na semantični ravni enakih, na leksični pa z različnimi sestavinami je osem frazemov (f. 8, 13–16, 18–19), večinoma se razlikujeta v glagolski sestavini: *deti* : *staviti* (f. 4), *odpreti* : *otvoriti/otvarat* (f. 13), *vreči* : *bacit* (f. 16) in *zamašiti*, *zapreti* : *začepit* (f. 18, 19) ali v pridevniški: *otprt* : *otvoren* (f. 15); ali v glagolski, ki pogojuje še predložno zvezo: *držati se okoli ust* : *cidit se iz usta* (f. 8) ali v možnosti dodatne sestavine (f. 14). Pri frazemu s podobnima sestavinama (f. 2) je delna razlika v semantiki, in sicer je različen predmet dejanja: v vzh.-dol. frazem *biti polna usta hvale koga* pomeni 'zelo hvaliti sam sebe', nštok.-ikav. frazem *falit na sva usta koga* pa 'zelo hvaliti koga drugega'.

V frazemih s sestavino *usta* se ta leksem najpogosteje pojavlja v pomenu 'organ govorenja' (f. 1–2, 7, 11–13, 17–20, 22–30), in sicer večkrat v nštok.-ikav. kot v vzh.-dol. frazemih (razmerje 14 : 11). Sestavina *usta* je v sln. frazemih nekajkrat zamenljiva s sestavino *jezik* (f. 1, 12, 20). Negativna konotacija je v sln. frazemih prisotna samo tedaj, ko je sestavino *usta* možno zamenjati s sestavino *gobec*, *usta* pa s tem dobijo pomen 'prejemnik kazni kot posledice neprimerne govorenja' (f. 18, 19).¹⁹ Sestavina *usta* se v frazemih obeh narečij pogosto pojavlja tudi v pomenu 'organ za sprejemanje hrane' (f. 3–4, 6, 8–9, 14, 16, 21) in manjkrat kot '(vidni) del obraza' (f. 5, 10, 15, 25).

¹⁶ Nekoga je mogoče utišati npr. tudi z namigom, da poznaš njegove skrivnosti.

¹⁷ V MMM na strani 330 je frazemov s sestavino *usta* 16, enega najdemo pod iztočnico *mliko*, frazemi brez navedene strani pa so kasneje dopolnjeni; za dopolnitev se zahvaljujem Miri Menac Mihalić in Tomislavi Bošnjak.

¹⁸ Ker je v vzh.-dol. zveza možna samo ob navedenih glagolih, ju pojmujem kot sestavini frazema.

¹⁹ V hr. frazemih je negativna konotacija prisotna vsaj še v f. 19, 22, 27, 28, 30, 31.

2.3 **Sln. in hr. JEZIK:** med sln. in hr. frazemi pa opazimo naslednje podobnosti in razlike:

1) V osnovni sestavini med narečjema ni razlik, zelo podobni sta si tudi paradigmi.

2) Od obravnavanih frazemov jih je največ prav s sestavino *jezik*, in sicer vzh.-dol. 44, nštok.-ikav. 27, bolj ali manj se jih skladijsko in semantično prekriva le 10.

3) Na semantični, skladijski in leksični ravni sta si najbližja dva frazema (f. 4 in 5), pri treh (f. 10, 13, 15) pa je delna pomenska razlika, saj vzh.-dol. poleg pomena 'veliko govoriti' vsebujejo še pomen z izrazito negativno konotacijo 'obrekovati'; enako je pri frazemu 13, kjer se ta semantična razlika pojavlja ob leksični (*do tal* : *do poda*). Semantično, a ne skladijsko in leksično, se ujemajo frazemi 14 (*jezik kot kača* : *zmijski jezik*), 18 (*imeti na koncu jezika* : *biti navr jezika*), 21 (*izgubiti jezik* : *šutiti ka da je bez jezika*) ter 19 in 53 (*imeti strupen/oster/špičast jezik* : *imat jezik ka britvu*, *jezik je komu ka sablja Muratova*). Frazema 35 se ujemata samo v pomenu 'obžalovati izgovorjeno', vzh.-dol. pa ima še dva druga pomena. Delno se pomensko prekrivata tudi različna frazema 29 (*razvezati jezik komu* : *potegniti/potezat (povuč/vuč) za jezik koga*), oba pomenita 'pripraviti koga, da spregovori', vendar se vzh.-dol. nanaša samo na nekaj konkretnega, doživetega, nima pa pomena 'izraziti svoje mišljenje'.

V frazemih s sestavino *jezik* se ta leksem pojavi enkrat v pomenu 'organ v ustih' (f. 8), enkrat v pomenu 'sredstvo sporazumevanja' (f. 47), večinoma pa v pomenu 'organ govorjenja' (f. 1–5, 7, 9–21, 23–26, 29–30, 32–33, 35–38, 40–42, 44–46, 48–54, 56–60) oziroma redkeje v pomenu 'prejemnik kazni kot posledice neprimerne govorjenja' (f. 6, 22, 27–28, 31, 34, 39, 43, 55, 61).

3. Zaključek

Primerjava frazemov v obeh narečjih je izvedena znotraj istega oz. pomensko ustreznega leksema kot glavne sestavine, možna pa bi bila tudi med frazemi z vsemi tremi sestavinami, kar pa je zaradi drobnih, komaj zaznavnih pomenskih razlik težko že v enem samem, celo v usvojenem (govorjenem) sistemu, zato jo puščamo ob strani. Ugotovljena večja (pri frazemih s sestavino *usta*) oz. manjša prekrivnost frazemov v obeh narečjih, pripadajočih dvema različnima, a sorodnima jezikoma, bo povedna šele takrat, ko bo opravljenih več podobnih primerjav; vsekakor pa že prispeva k ugotavljanju pripadnosti posameznih frazemov širšemu jezikovnemu prostoru (mednarodnim ali vsaj evropskim frazemom), enemu jeziku (v tem primeru slovenskemu in hrvaškemu), ožjim področjem (narečjem) znotraj enega jezika, ali pa so ti frazemi zelo lokalni, celo idiolektalni. S stališča primarnosti pomenov nosilnih leksemov *gobec*, *usta*, *jezik* je pomemben njihov prevladujoč pomen v frazemih, tj. 'organ govorjenja'.

Gradivo:

Vzorec navajanja gradiva:

sln. vzhod.-dol. šentruperski frazem v fonetično poknjženi obliki

razlaga frazema

besedilni zgleđ iz sln. narečnega govora, v oklepaju je prevod v knjižni jezik hr. novoštok. ikavski frazem iz Menac Mihalić 2005 (z navedbo strani) oz. po avtoričinem kasnejšem dopolnilu

sln. GOBEC, hr. GUBICA

1. biti sam gobec *koga*

veliko govoriti (in malo narediti)

Je riéku, de-u zrí:xtau, pa ga-j sà:m gùòbæc. [Je rekel, da bo uredil/preskrbel, pa ga je sam gobec.]

2. dati eno na gobec *komu*

udariti *koga* (enkrat) v obraz, po ustih; tudi grožnja

Mu-j dàu é:na na gùòbæc, de-se-u zapù:mmu. [Mu je dal eno na gobec, da si bo zapomnil.] – *Ti-m dàu é:na na gùòbæc!* [Ti bom dal eno na gobec!]

3. dati jih po gobcu *komu*

udariti *koga* v obraz, po ustih

Ti-jx buòm dà:u pu gùòpci, čje na-uš tí:x! [Ti jih bom dal po gobcu, če ne boš tiho!]

4. dobiti jih po gobcu

biti tepen, kaznovan zaradi ogovarjanja

Zà:di cà:jt, de-jx je dù:bu pu gùòpci. [Zadnji čas je bil, da jih je dobil po gobcu.]

5. držati gobec

molčati; grob ukaz: Bodi tiho! Molči!

Dérš gùòbæc! [Drži gobec!]

6. gobec sesuti/razbiti *komu*

zelo udariti *koga* v obraz, po ustih; tudi grožnja

Tì:k cà:jt je izzj:vau, djè sëm mu gùòbæc sēsù. [Toliko časa je izzival, da sem mu sesul gobec.] – *Ti-m čj:st gùòbæc sēsù/razbù!* [Ti bom čisto gobec sesul/razbil!]

7. imeti gobec *čez koga*

obrekovati *koga*

Mà: gùòbæc čjeziga. [Ima gobec čezenj.]

8. na gobec *koga*

grožnja: Te bom udaril!

Tè-m na gùòbæc! [Te bom na gobec!]

dobit po gubici²⁰

²⁰ Za dopolnilo se zahvaljujem M. Menac Mihalić in T. Bošnjak. Zgleđi: *Dobi čes po gubici* (Lo). *Nemoj da dobiješ po gubici* (Lo).

9. zamašiti gobec *komu*

utišati *koga*

Mu-j gùòbəc zamà:šu. [Mu je zamašil gobec.]

začepit gubicu *komu* [MMM 181]²¹

10. zapreti/zamašiti gobec

grob ukaz: Utihni!

Zapri/Zamáš gùòbəc! [Zapri/Zamaši gobec!]

začepit {lajavu} gubicu [MMM 181] (začepit žvalje [MMM 358])

sln. in hr. USTA

1. besede letijo iz ust *komu*

hitro govoriti

Bęšà:dje mu kər letije z ù:jst. [Besede mu kar letijo iz ust.]

2. biti polna usta hvale *koga*

zelo se hvaliti

Sa ga pàyme ù:jsta xvá:le. [So ga polna usta hvale.]

falit na sva usta *koga* [MMM 330]

3. biti ena usta manj

biti eden manj za jelo

Ta vièlk je šu za pastirje, pa sa ble prəc ane ù:jsta mì pər xj:š. [Starejši otrok je šel za pastirja, pa so bila takoj ena usta manj pri hiši.]

jedna usta manje [MMM 330]

4. ne imeti *kaj* deti v usta

biti brez hrane, biti lačen, ne imeti osnovnih sredstev za preživetje

Nà:maje kěj u ù:jsta djèt. [Nimajo kaj deti v usta.]

nemat *što* staviti u usta

5. dati usta pod nos *komu*

šaljiva pretnja otroku

Tę-m dà:u ù:jsta pud nù:s. [Ti bom dal usta pod nos.]

6. dobiti *kaj* za v usta

dobiti jesti

Bùòm dų:bu kej za-u ù:jsta? [Bom dobil kaj za v usta?]

7. dreti se na vsa usta

zelo glasno se dreti

Sje djá:re na usjè ù:jsta. [Se dere na vsa usta.]

8. držati se mleko okoli ust *koga*

biti mlad, neizkušen, nezrel

Tj:x buot tj:, k-se te šje mlá:k akul ù:jst dəržj:. [Tiho bodi ti, ki se te še mleko drži okrog ust.]

još se mliko *komu* iz usta cidi

²¹ Navedeni pomen je »prisiliti *koga* da šuti«; v št. g. način utišanja ni nujno prisila.

9. imeti v ustih kaj

jesti kaj

Dęņęs n:sm m:la řje nęč u :jstęx. [Danes ře nisem imela nič v ustih.]

10. imeti usta do uřes

biti zadovoljen, smejati se od zadovoljstva

Ma :jsta da uřęř. [Ima usta do uřes.]

11. iti kaj od ust do ust

řiriti se ustno

T: nav:ca je řla pa x:tar ad :jst da :jst. [Ta novica je řla pa hitro od ust do ust.]

od usta do usta [MMM 330]

12. iti kaj teřko od ust

s teřavo povedati

T: mu-j řl: pa buol teřk: ad :jst/z jez:ka. [To mu je řlo pa bolj teřko od ust/ z jezika.]

13. ne odpreti ust

biti (čisto) tiho

Tut :jst nej atpru. [Tudi ust ni odprl.]

ne otvorit/otvarat usta [MMM 330]

14. odtrgati si od ust

varčevati pri řivljenjsko pomembnih izdatkih in se řrtvovati za druge

Sa si mugęl ad :jst attrgat, de sa atr:ke ř:lal. [So si morali od ust odtrgati, da so řolali otroke.]

otkidat {sebi} od {svoji} usta [MMM 330]

15. posluřati z odprtimi usti

zelo pozorno posluřati

Je puřl:řęu z atprtm :jstm. [Posluřal je z odprtimi usti.]

sluřat otvoreni usta

16. vreči v usta kaj

na hitro pojesti kaj

Sm na x:tar n:kej u :jsta/krf vrgu. [Sem na hitro nekaj vrgel v usta/krof (golřo).]

bacit u usta řta

17. vzeti besedo iz ust

reči, kar je (v tistem trenutku) mislil drug

S-mi uzięu bęř:da z :jst. [Si mi vzal besedo iz ust.]

18. zamařiti usta komu

utiřati koga

S tm sm mu pa :jsta/gubc zam:řu. [S tem sem mu pa zamařil usta/gobec.]
začepit usta komu [MMM 330]

19. zapreti usta

zapreti usta/gobec grob ukaz: Utihni!
Zapri ù:jsta/gùòbèc! [Zapri usta/gobec!]
začepiti usta [MMM 330] (začepiti žvalje [MMM 358])

20. zleteti iz ust/jezika komu

nehote povedati
Kar zleťú:ù mi-j z ù:jstjèzj:ka. [Kar zletelo mi je iz ust.]

21. živeti iz rok v usta

sproti porabiti zasluženo
Žèviè z ròk u ù:jsta. [Žive iz rok v usta.]

Samo hr. nštok.-ikav. frazemi:

22. imat usta ka škafet (= ladica)

(veče su žvalje neg cerkovna vrata *komu* [MMM 357, pomen 2.]
biti brbljav [MMM 330])

23. iz tvojih usta u Božje uši!

kad bi barem tako bilo!, neka se te riječi ostvare! [MMM 330]

24. ne zatvarat usta

stalno pričati [MMM 330]

25. palo ka iz usta

palo jako malo kiše [MMM 330]

26. prišlo je priko usta komu

izlanuo se *tko* [MMM 330]

27. razglasit na sva usta

pričati, razglasiti svima [MMM 330]

28. usta ka u krave

1. puno priča *tko*; 2. ima *tko* velika usta [MMM 330]

29. uzet/uzimat koga u usta

pričati o *kome*, spomenuti/spominjati *koga* [MMM 330]

30. veča su usta komu neg u krave

1. puno priča *tko*; 2. ima *tko* velika usta [MMM 330]

sln. in hr. JEZIK

1. besede vro z jezika komu

povedati, kar si je *kdo* že dolgo želel
Bèšà:djè sa mu kar urú:lje z jèzj:ka. [Besede so mu kar vrele z jezika.]

2. biti (isto) na jeziku kar na srcu komu

iskreno govoriti
Kà:r mi-j na jèzj:k, mi-j tut na sèrc. [Kar mi je na jeziku, mi je tudi na srcu.]

3. brusiti jezik

govoriti zbadljivo, zajedljivo

Ka pa já:zək brý:sęš!? [Kaj pa brusiš jezik!]

4. {dati} jezik za zobe

biti tiho; tudi grob ukaz: Utihni!

Děj já:zək za zùòbję! [Daj jezik za zobe!]

jezik za zube! [MMM 190]

5. držati jezik za zobmi

biti tiho; tudi zelo grob ukaz: Molči!

Dórs já:zək za zabmj:! [Drži jezik za zobmi!]

držat jezik za zubin [MMM 189]

6. držati za jezik koga

truditi se, da *kdo* izpolni dano obljubo

Tę-m za já:zək dóržęy, na-m puzá:bu. [Te bom držal za jezik, ne bom pozabil.]

7. govoriti, kar si *kdo* ne zlomi jezik

zelo hitro govoriti

Je gaj:ru, kar nej já:zək zlá:mu. [Je govoril, kar ni zlomil jezik.]

8. hiteti, da ima *kdo* jezik do kolen

zelo hiteti in se utruditi

Smo takų xętá:l, dję smo má:l jęzý:kję da kulá:n. [Smo tako hiteli, da smo imeli jezike do kolen.]

9. imeti dober jezik

biti spreten v komunikaciji

Tá: buų še kám pęrlá:zu, k-ma duóbar já:zək. [Ta bo še kam prilezel (se povzpел na visok položaj), ker ima dober jezik.]

10. imeti dolg jezik

veliko govoriti, rad obrekovati

Zá:je se vá:j, dję ma dąk já:zək. [Zanjo se ve, da ima dolg jezik.]

imat dugačak (dug) jezik; imat {dugu} jezičinu [MMM 189]²²

11. imeti grd jezik

rad obrekovati

Kukų: ma gęrt já:zək! [Kako ima grd jezik!]

12. imeti jezik

1. obrekovati; 2. godrnjati

1. *Je má:la spięt já:zək.* [Je spet imela jezik.] 2. *Sá:ma buų má:la spięt já:zək, čję na-m pęršų ta prá:ų cá:jt damų:.* [Sama (žena) bo imela spet jezik, če ne bom prišel pravi čas domov.]

13. imeti jezik do tal

veliko govoriti, opravljati

²² Samo v pomenu »veliko govoriti«, hr. 'biti brbljav'.

Ma já:zək da tà:ȳ. [Ima jezik do tal.]
imat jezik do poda [MMM 189]²³

14. imeti jezik kot kača

govoriti pikro, hudobno

Ma já:zək ku ká:čje. [Ima jezik kot kača.]
imat zmijski jezik [MMM 190]

15. imeti jezik kot krava rep

veliko govoriti, rad obrekovati

Ma já:zək ku krá:va rięp. [Ima jezik kot krava rep.]
imat jezik ka krava rep; imat jezičinu ka krava rep [MMM 190]²⁴

16. imeti jezik, da bi ga lahko ovil okrog drevesa

imeti zelo dolg jezik, veliko, opravljivo govoriti

Maš tȳ:šen já:zək, de-b ga laxkù akȳ:l drėvięsa avj:ȳ. [Ima tolikšen jezik, da bi ga lahko okrog drevesa ovil.]

17. imeti na jeziku kaj

skoraj povedati, a raje utihniti

Səm mu že čj:st na jezj:k, pa səm biȳ rà:j tj:x. [Sem imel že čisto na jeziku, pa sem bil raje tiho.]

18. imeti na koncu jezika kaj

ne moči povedati/se dokončno spomniti, kar ima kdo v mislih

Mà:m na kùonc jezj:ka, pa na muóram puvá:dat. [Imam na koncu jezika, pa ne morem povedati.]
navr jezika je *komu* {što} [MMM 190]

19. imeti strupen/oster/špičast jezik

govoriti zajedljivo, z željo koga prizadeti

Ma má:ȳ kięr takù starpięn/tȳjstar/špj:čęst já:zək ku ná:šje sasà:da. [Ima malo kdo tako strupen/oster/špičast jezik kot naša soseda.]
imat jezik ka britvu [MMM 189]

20. iti/lavfati jezik kot namazan komu

biti zelo zgovoren

Mu grię/là:ȳfa já:zək ku namà:zan. [Mu gre/lavfa (teče) jezik kot namazan.]

21. izgubiti jezik

biti tiho, ne pozdraviti

S-já:zək zgȳ:bu? [Si izgubil jezik?]
šutit ka da je bez jezika [MMM 190]

22. izpuliti jezik komu

huda grožnja komu, ki je o kom/čem grdo govoril

Šjė-nkrat rięc, ti-m já:zək spȳ:lu! [Še enkrat reci, pa ti bom jezik izpulil!]

²³ Gl. prejšnjo opombo.

²⁴ Gl. prejšnjo opombo.

23. ne imeti priraščenega jezika

biti zgovoren

Tà: pa nà:ma pərrà:ščəngə jəzj:kə! [Ta pa nima priraščenega jezika!]

24. nositi po jeziku koga

obrekovati koga

Ga žje dáuk pu jəzj:k nuəs. [Ga že dolgo nosi po jeziku.]

25. opletati z jezikom

1. obrekovati; 2. brez potrebe govoriti, godrnjati

1. Ĵe spjət aplà:tala z jəzj:kam tam akù:l. [Je spet opletala z jezikom tam okoli.]

2. Spjət aplà:taš z jəzj:kam!? [Spet opletaš z jezikom!]

? lamatat jezikon [MMM 190]; mlatit jezičinom [MMM 189] – govoriti mnogo i glupo

26. otriesati jezik

1. obrekovati; 2. brez potrebe govoriti, godrnjati

1. Ĵe spjət já:zək atriésala. [Je spet jezik otriesala.] *2. Muəřš spjət tist já:zək atriésat!?* [Moraš spet ta jezik otriesati!]

27. po jeziku koga

grožnja komu, ki je o kom/čem grdo govoril

B-ràt, dje te pu jəzj:k! [Bi rad, da te po jeziku!]

28. prijeti za jezik koga

doseči, da se mora *kdo* za povedano zagovarjati

Tj: kàr čvəkàj, tə-m žje za já:zək pərijəu! [Ti kar čvekaj, te bom že prijel za jezik!]

29. razvezati jezik komu

pripraviti koga, da spregovori

Mu-ū trá:ba já:zək razviézat. [Mu bo treba razvezati jezik.]

potegnit/potezat (povuč/vuč) za jezik koga [MMM 190]

30. razvezati se jezik komu

spregovoriti, postati zgovoren (po prejšnjem molku)

Ku ga-j mà:ū púj:ū, se mu-j pa já:zək razviézaū. [Ko ga je malo popil, se mu je pa razvezal jezik.]

31. skrajšati jezik komu

utišati koga; ponavadi kot blažja grožnja, pretnja: Ne ugovarjaj, bodi tiho!

Tj-ū trá:ba tist já:zək maū skrà:jšət! [Ti bo treba tisti jezik malo skrajšati!]

– (skratiti jezičinu komu) [MMM 189]

32. srbeti jezik koga

biti tiho, čeprav bi rad *kdo* kaj rekel

Me-j takù já:zək sərbù, pa səm biū rà:j tj:x. [Me je tako jezik srbel, pa sem bil raje tiho.]

33. stegovati jezik; stegniti jezik

segati v besedo, se oglašati brez potrebe; povedati, kar ni zaželeno

Ka pa já:zək stęgù:jęš! [Kaj pa steguješ jezik!]; *S-muùògu já:zək stiégənt?!* [Si moral stegniti jezik?!]

34. stopiti na jezik komu

doseči, da *kdo* preneha govoriti neresnice

Mu-j vən na já:zək stuópu. [Mu je vendarle stopil na jezik.]

35. ugrizniti se v jezik

1. raje utihniti kot povedati kaj neprijetnega; 2. obžalovati izgovorjeno; 3. ne zgoditi se tako, kot je *kdo* napovedal, zmotiti se pri napovedi

1. *Bi mu takù puvá:daù, pa səm se rà:j u já:zək ugrj:znu.* [Bi mu tako povedal, pa sem se raje v jezik ugriznil.] 2. *Miérkej, dję se na-ùš šje u já:zək ugrj:znu!* [Pazi, da se ne boš še v jezik ugriznil!] 3. *Tà:le se-j pa fęjst u já:zək ugrj:znu.* [Tale se je pa zelo ugriznil v jezik.]

2. ujist (ugrist) se za jezik [MMM 190]

36. uiti z jezika kaj

nehote *kaj* reči

Tù: mu-j pa z jęzj:ka ušlù:. [To mu je pa ušlo z jezika.]

37. vrteti jezik

neprestano govoriti

Je cà:ù večier já:zək vørtj:ù. [Je cel večer vrtil jezik.]

38. vzeti z jezika komu kaj

povedati, kar je hotel reči drugi

Tù:-s mi pa z jęzj:ka uzjeù. [To si mi pa z jezika vzela.]

39. zagrabititi za jezik koga

doseči, da *kdo* odgovarja za izrečeno

Kùá:-s-pa čvekaù, te-m za já:zək zagrà:bu! [Kaj si pa čvekal, te bom zagrabil za jezik!]

40. zapletati se jezik komu

težko govoriti (npr. zaradi pijanosti)

Niexej pęt, ka na vj:dęš, dję se-t že já:zək zaplã:ta! [Nehaj piti, kaj ne vidiš, da se ti že jezik zapleta!]

41. zastati jezik komu

nenadoma umolkneti

Ti-j já:zək zastàù? [Ti je jezik zastal?]

42. zatikati se jezik komu

ne tekoče govoriti (zaradi strahu, vznemirjenja)

Sje mu-j já:zək kar naprà:j zatj:kaù. [Jezik se mu je kar naprej zatikal.]

43. zavezati jezik komu

utišati *koga*

Səm mu pa fj:na já:zək zaviézaù! [Sem mu pa fino (dobro) zavezal jezik!]

44. zvlači z jezika *komu kaj*

pripraviti *koga* do tega, da je kaj povedal

Tj: mu-j muògu usje z jezj:ka zula:çt. [To mu je moral vse z jezika zvlači.]

Samo hr. nštok.-ikav. frazemi:

45. bit brz na jeziku

brzo i nepromišljeno govoriti [MMM 189]

46. brži je jezik od pameti *komu*

brzoplet je *tko*, nepromišljen [MMM 189]

47. govori dvanest (sto) jezika

izvrsno je (o jelu) [MMM 189]

48. imat brži jezik od pameti

biti brzoplet, nepromišljen [MMM 189]

49. imat jezik ka lopatu

biti brbljav [MMM 190]

50. imat jezik, moć se s prozora pričeščivat

biti brbljav [MMM 190]

51. jezik je dug komu {ka Jadranska magistarala}; imat dugu jezičinu

brbljav je *tko* [MMM 190]

52. jezik je *komu* ka lopata

brbljav je *tko* [MMM 190]

53. jezik je *komu* ka sablja Muratova

vrlo oštro govori *tko* [MMM 190]

54. jezik je *komu* ka u krave rep

brbljav je *tko* [MMM 190]

55. jezik prigrizla!

šuti! ne govori tako! blaga kletva, obično upućena onomu *tko* govori o zabranjenoj temi [MMM 190]

56. jezik u kuću (kuća = pasja kućica)

šuti! [MMM 190]

57. lamatat jezikon (mlatit jezičinom [MMM 189])

govoriti mnogo i glupo [MMM 190]

58. mlatit jezikon ka krava repon (mlatit jezičinom [MMM 189])

puno govoriti, brbljati [MMM 190]

59. skratit (pribit) jezik

manje govoriti, prestati brbljati [MMM 190]

60. triba oprat jezik sapunon *komu*

puno *tko* psuje [MMM 190]

Krajšave:

f. – frazem; hr. – hrvaški; MMM – Mira Manac-Mihalić oz. njen slovar *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*; nštok.-ikav. – novoštokavski ikavski; sln. – slovenski; št. g. – šentruperski govor; vzh.-dol. – vzhodnodolenjski.

Literatura:

- KARMEN KENDA-JEŽ, 2002. *Cerkljansko narečje. Teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgladu besedišča in glasoslovja*. Doktorska disertacija (mentor Tine Logar). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 203 + *156.
- KARIN MARC BRATINA, 2005. *Frazeologija v slovenski Istri, Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika* (ur. M. Jesenšek). Maribor: Slavistično društvo, str. 141–151.
- LUDVIK KARNIČAR, 1990. *Der Obirdialekt in Kärnten: Die Mundart von Ebriach/Obirsko in Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*. Graz, 420 str.
- ANTICA MENAC, ŽELJKA FINK-ARSOVSKI in RADOMIR VENTURIN, 2003. *Hrvaški frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak, d.o.o., 414 str.
- MIRA MENAC-MIHALIĆ, 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj : s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje: Školska knjiga, 505 str.
- SAŠA POKLAČ, 2004. Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih. *Jeziškoslovni zapiski* 10/2, Glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. Ljubljana: Založba ZRC, str. 137–145.
- SSKJ 1970–1991. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal).
- Thesaurus der slovenischen Volkssprache in Kärnten* 1 (A- bis B-, 1982), 2 (C–Dn, 1987), 3 (do–F, 1992), 4 (G–H, 1994). Ur. Stanislav Hafner in Erich Prunč. Wien.
- PETER WEISS, 1998. *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: Poskusni zvezek (A–H)*. Ljubljana: Založba ZRC (Slovarji), 268 str.
- PETER WEISS, 2005. *Frazeologija v (slovenskem) narečnem slovarju. Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika* (ur. M. Jesenšek). Maribor: Slavistično društvo, str. 124–134.

Hrvatski novoštokavski ikavski i slovenski istočnodolenjski frazemi – sličnosti i razlike

Sažetak

U prilogu se donosi 75 frazema sa sastavnicom *jezik* (44), *usta* (21) i *gobec* (10) iz slovenskoga istočnodolenjskoga šentruperskoga govora i uspoređuju se semantički, brojčano, a djelomično i po sastavu s paralelnim hrvatskim novoštokavskim ikavskim frazemima iz rada Mire Menac-Mihalić *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Na početku priloga donose se razmišljanja o mogućim načinima prikupljanja dijalektne frazeologije i iznose se (skromna) slovenska iskustva.

Slovenski su frazemi bili prikupljeni uz pomoć pripremljenog popisa frazema i metodom vođenog razgovora, pri čemu istraživač opisom situacije pobuđuje informatore – dijalektne govornike na uporabu i pojašnjavanje frazema.

Usporedba ist.-dol. i nštok.-ikav. frazema sa sastavnicama GOBEC, hr. *gubac*, *gubica*, novošt. ikavsko samo *gubica* i *žvalje*, USTA, hr. *usta* i JEZIK, hr. *jezik*, *jezičima* pokazala je da se u oba sustava te sastavnice najčešće pojavljuju u značenju a) 'organ govorenja', b) slijedi značenje 'primalac kazne kao posljedice neprimjerenoga govorenja', c) kod frazema sa sastavnicom *usta* i 'organ za primanje hrane', d) kod frazema sa sastavnicom *usta* i *jezik* osim toga i '(vidljivi) dio lica' odnosno 'organ u ustima'.

Semantičko prekrivanje frazema u oba sustava relativno je malo, najveće je, skoro polovično, kod frazema sa sastavnicom *usta*. Posebno treba paziti na djelomično semantičko prekrivanje frazema, npr. samo u jednom značenju (*ugrizniti se v jezik* (značenje 2.) / *ujist* (*ugrist*) *se za jezik*). Kod frazema koji se semantički prekrivaju najviše opažamo razlike, ovisne o fonetskim, leksičkim i morfosintaktičnim sustavima dvaju jezika i zato su manje važne, npr. razlike u glagolskoj (*deti* : *staviti*, *odpreti* : *otvoriti/otvarat*, *vreči* : *bacit* i *zapreti* : *začepit*) – što može tražiti i drugačiju prijedložnu svezu (*držati se okoli ust* : *cidit se iz usta*) – ili kakvoj drugoj sastavnici (*otprt* : *otvoren*, *do tal* : *do poda*).

Croatian Neo-Štokavian Ikavian and Slovene Eastern Dolenjska Phrasemes – Similarities and Differences

Abstract

The relatively rich set of phrasemes with the phraseological units *gobec* or *gubica*, (*žvalje*), *usta* and *usta*, *jezik* and *jezik* (*jezičima*) in Slovene Eastern Dolenjska and Croatian Neo-Štokavian Ikavian subdialects provides us with an incentive to enlarge the collection of dialectal phraseology.

Although it is undoubtedly best that noting and recording be performed by a researcher and speaker of a dialect, this does mean that the period over which data is gathered is a protracted one. Satisfactory results can also be obtained in a much shorter time with the help of a prepared set of phrasemes (e.g. standard ones from the same or a foreign language) and by using the guided conversation method, whereby a researcher, by setting out the situation, encourages informants/dialect speakers to use and explain phrasemes. This, for example, was how phrasemes in the Eastern Dolenjska micor-dialect of Šentrupert were gathered.

A comparison of Eastern Dolenjska and Neo-Štokavian Ikavian phrasemes with the units Eng. *gob*, Sln. *gobec*, Cro. *gubac*, *gubica*, NŠtok.-Ikav. only *gubica* and *žvalje*, Eng. *mouth*, Sln. *usta*, Cro. *usta* and Eng. *tongue*, Sln. *jezik*, Cro. *jezik*, *jezičina* has shown that in both dialects these units most frequently appear in the meaning a) 'organ of speech' (e.g. 1. biti sam gobec *koga*, 5. držati gobec, 7. imeti gobec *čez koga*, 10. zapreti/zamašiti gobec / začepit {lajavu} gubicu, začepit *žvalje*; 1. besede letijo iz ust *komu*, 2. biti polna usta hvale *koga* / falit na sva usta *koga*, 7. dreti se na vsa usta, 11. iti *kaj* od ust do ust / od usta do usta, 12. iti *kaj* težko od ust, 13. ne odpreti ust / ne otvorit/otvarat usta, 17. vzeti besedo iz ust, 19. zapreti usta / začepit usta, 20. zleteti iz ust/jezika *komu*, 22. imat usta ka škafet (= ladica), 23. iz tvojih usta u Božje uši!, 24. ne zatvarat usta, 26. prišlo je priko usta *komu*, 27. razglasit na sva usta, 28. usta ka u krave (meaning 1), 29. uzet/uzimat *koga* u usta, 30. večā su usta *komu* neg u krave (meaning 1); 1. besede vro z jezika *komu*, 2. biti (isto) na jeziku kar na srcu *komu*, 3. brusiti jezik, 4. {dati} jezik za zobe / jezik za zube!, 5. držati jezik za zobmi / držat jezik za zubin, 6. držati za jezik *koga*, 7. govoriti, kar si *kdo* ne zlomi jezik, 9. imeti dober jezik, 10. imeti dolg jezik / imat dugačak (dug) jezik/imat {dugu} jezičinu, 11. imeti grd jezik, 12. imeti jezik, 13. imeti jezik do tal / imat jezik do poda, 14. imeti jezik kot kača / imat zmijski jezik, 15. imeti jezik kot krava rep / imat jezik ka krava rep/imat jezičinu ka krava rep, 16. imeti jezik, da bi ga lahko ovil okrog drevesa, 17. imeti na jeziku *kaj*, 18. imeti na koncu jezika *kaj* / navr jezika je *komu* {što}, 19. imeti strupen/oster/špičast jezik / imat jezik ka britvu, 20. iti/lavfati jezik kot namazan *komu*, 21. izgubiti jezik / štitit ka da je bez jezika, 23. ne imeti priraščenega jezika, 24. nositi po jeziku *koga*, 25. opletati z jezikom / perhaps lamatat jezikon/mlatit jezičinom, 26. otresati jezik, 29. razvezati jezik *komu* / ? potegniti/potezat (povuč/vuč) za jezik *koga*, 30. razvezati se jezik *komu*; 32. srbeti jezik *koga*, 33. stegovati jezik; stegniti jezik, 35. ugrizniti se v jezik / ujist (ugrist) se za jezik (meaning 2.), 36. uiti z jezika *kaj*, 37. vrteti jezik, 38. vzeti z jezika *komu kaj*, 40. zapletati se jezik *komu*, 41. zastati jezik *komu*, 42. zatikati se jezik *komu*, 44. zvlači z jezika *komu kaj*, 45. bit brz na jeziku, 46. brži je jezik od pameti *komu*, 48. imat brži jezik

od pameti, 49. imat jezik ka lopatu, 50. imat jezik, moć se s prozora pričešćivat, 51. jezik je dug komu {ka Jadranska magistrara}, 52. jezik je *komu* ka lopata, 53. jezik je *komu* ka sablja Muratova, 54. jezik je *komu* ka u krave rep, 55. jezik prigrizlala, 56. jezik u kuću, 58. mlatit jezikon ka krava repon, 59. skratit (pribit) jezik, 60. triba oprat jezik sapunon *komu*),

b) meaning ‘recipient of punishment as a result of inappropriate speech’ (2. dati eno na gobec *komu*, 3. dati jih po gobcu *komu*, 4. dobiti jih po gobcu, 6. gobec sesuti/razbiti *komu*, 8. na gobec *koga* / dobit po gubici, 9. zamašiti gobec *komu* / začepit gubicu *komu*, 18. zamašiti usta *komu* / začepit usta *komu*, 22. izpuliti jezik *komu*, 27. po jeziku *koga*, 28. prijeti za jezik *koga*, 31. skrajšati jezik *komu* / skratiti jezičinu *komu*, 34. stopiti na jezik *komu*, 39. zagrabit za jezik *koga*, 43. zavezati jezik *komu*),

c) with phrasemes with the unit *usta* meaning also ‘organ for the reception of food’ (3. biti ena usta manj / jedna usta manje, 4. ne imeti *kaj* deti v usta / nemat *što* stavit u usta, 6. dobiti *kaj* za v usta, 9. imeti v ustih *kaj*, 14. odtrgati si od ust / otkidat {sebi} od {svoji} usta, 16. vreči v usta *kaj* / bacit u usta *šta*, 21. živeti iz rok v usta),

d) with phrasemes with the unit *usta* and *jezik* meaning also ‘(visible) part of the face’ or ‘organ in the mouth’ (5. dati usta pod nos *komu*, 8. držati se mleko okoli ust *koga* / još se mliko *komu* iz usta cidi, 10. imeti usta do ušes, 15. poslušati z odprtimi usti / slušat otvoreni usta, 25. palo ka iz usta, 28. usta ka u krave (meaning 2.), 30. veča su usta *komu* neg u krave (meaning 2.); 8. hite-ti, da ima *kdo* jezik do kolen).

The semantic coverage of phrasemes in both dialects is relatively small, but the largest (almost half) with phrasemes containing the unit *usta* ‘mouth’. We should be careful with the partial semantic coverage of phrasemes, e.g. in one meaning only (*ugrizniti se v jezik* (meaning 2.) / *ujist* (*ugrist*) *se za jezik*). With semantically covered phrasemes we must notice differences which are dependent on the phonetic, lexical and morpho-syntactical system of both languages and are therefore less important, i.e. differences in the verb component (*deti* : *staviti*, *odpreti* : *otvoriti/otvarat*, *vreči* : *bacit* and *zapreti* : *začepit*) – this can condition a different prepositional phrase (*držati se okoli ust* : *cidit se iz usta*) – or other components (*otprt* : *otvoren*, *do tal* : *do poda*).

/translated by: Joel Smith/

Ključne riječi: hrvatska dijalektologija, novoštokavski, ikavski, slovenska dijalektologija, istočnodolenjski poddijalekt, Šentrupert, frazeologija

Key words: Croatian dialectology, Neo-Štokavian, Ikavian, Slovenian dialectology, Slovene Eastern Dolenjska subdialect, Šentrupert, phraseology